

KAKO POBOLJŠATI ŠKOLU I OBRAZOVANJE U BiH

Smajo HALILOVIĆ

PROCVAT OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Osvajanjem srednjovjekovne bosanske države 1963. godine, Osmanlije su donijele orijentalnu civilizaciju i kulturu te novu religiju - islam. Uključivanje u novi islamsko-orijentalni civilizacijski krug bio je dug proces koji će ostaviti trajne tragove u duhovnoj vertikali bosanskog čovjeka. Mehmedalija Dizdar je rekao: "Nalazeći se u položaju krajnje zemlje istoka izložene prema zapadu i krajnje zemlje zapada okrenute ka istoku, Bosna je oduvijek bila raskrsnica raznih interesa i razmeđe raznovrsnih utjecaja. Takva njena situacija odrazila se i u njoj staroj pismenosti, književnosti i umjetnosti."

Važno je napomenuti da su Osmanskom carstvu, kao moćnoj imperiji, bili potrebni ljudi od "sablje i pera" te se ova država u usponu i ponaša u skladu sa rečenom devizom. Prilikom osvajanja novih područja, sa puno smisla za organizaciju gradskih sredina prvo bi se počinjalo sa izgradnjom džamija, a uz njih i početnih škola (mekteba), gdje su se djeca upućivala u vjersku poduku, ali i osnovne vještine pismenosti, bez obzira na spol. Uz arapsko pismo donošeni su i orijentalni jezici: turski, perzijski i arapski. Turski jezik je bio zvanični jezik administracije, ali njime su pisana i mnoga naučna i književna djela. Arapski jezik bio je jezik svete knjige, Kur`ana, ali i jezik književnosti i nauke, dok je perzijski imao privilegiju da bude jezik poezije.

Bošnjaci koji su stvarali na orijentalnim jezicima obično su poznavali sva tri jezika. Važno je napomenuti da se do sredine XIX stoljeća u privatnoj prepisci zadržala i begovica (veoma slična bosančici), poznata još i kao žensko pismo ili begovica, jer su ga poznavale i mahom njegovale

žene, koje su pisale majkama, braći, ali i samom sultanu. U narodnim pjesmama se često spominje kako je žena muškarca podučavala "knjizi i kalemu".

ŠKOLSTVO U BOSNI I HERCEGOVINI ZA VRIJEME OSMANLIJA

Osmansko carstvo je, kao islamska država, bilo vjerski trpeljivo prema nemuslimanskom stanovništvu i u okviru takve zvanične politike to stanovništvo je imalo autonomiju u vjerskoj, kulturnoj i prosvjetnoj upravi. Dokaz tome je *Ahdnama*, koju je sultan Mehmed II el-Fatih 1463. godine darovao bosanskim franjevcima. Tim ugovorom (ahdnama = ugovor) "franjevci su oslobođeni plaćanja harača i drugih poreza, čime bi im bilo olakšano održavanje njihovih medresa, što znači - samostanskih škola".

Muslimansko stanovništvo imalo je najorganiziraniji način opismenjavanja, koje je vršeno u sklopu vjerske poduke u mektebima i medresama, koje predstavljaju viši stupanj naobrazbe. U medresama se, pored vjerskih predmeta, učila poezija, šerijatski zakon, stilistika... Najpoznatije medrese bile su: Elči Ibrahimova u Travniku, Karađoz-begova u Mostaru, a najčuvenija Gazi Husrev begova medresa u šeher Sarajevu.

"Gazi Husrev begova medresa je po svom programu i vremenu trajanja značila, zapravo, jedan mali univerzitet, sličan evropskim toga vremena... , a svršeni medresa predstavljali su intelektualni i upravni sloj muslimanskog življa."

Veliki broj Bošnjaka školovao se širom Osmanskog carstva, a naročito u Carigradu, Kairu i drugim većim islamskim centrima.

Važno je napomenuti da su postojale i biblioteke, gdje nisu bile zastupljene samo knjige religioznog karaktera, nego i iz drugih oblasti znanja - filozofije, matematike, astronomije, medicine... Postojale su i privatne biblioteke, naročito među muslimanskim stanovništvom. Najstarija biblioteka u Bosni i Hercegovini je Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, koja djeluje od 1537. godine i danas je najveća orijentalna biblioteka na Balkanu i jedna od najvećih i najpoznatijih biblioteka tog tipa u Evropi.

Posljednje decenije osmanske uprave u Bosni i Hercegovini obilježene su otvaranjem prvih svjetovnih škola, nižih srednjih škola, poznatih kao ruždije. One su bile otvorene za sve konfesije, pa je u Bosni do Berlinskog kongresa (1878. godine) djelovalo 25 ovakvih škola. Osim ovih škola, postojale su škola za učitelje i činovnička škola. Ovaj period je poznat i po otvaranju ženskih škola.

OSNOVNI PRINCIPI NA KOJIMA MORA POČIVATI DANAŠNJE OBRAZOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Roditelji danas imaju pravo da izaberu školu, koja se finansira iz javnih prihoda, u koju će upisati svoju djecu ili da odluče da će njihova djeca stjecati znanje i obrazovanje u privatnoj školi. Od roditelja se zahtijeva da svoju djecu pošalju u školu.

Dijete ima pravo na pristup i sudjelovanje u odgovarajućem obrazovnom procesu. Škola će pomoći djetetu da na najbolji način iskoristi svoje naslijeđene i potencijalne kapacitete, kako fizičke tako i psihičke i moralne.

Obrazovanje je besplatno svoj djeci koja su u školskoj dobi za stjecanje obaveznog obrazovanja. Neophodno je ukloniti prepreke plaćanja upisnine, udžbenika i drugih nastavnih materijala. U slučaju da dijete ne ide u školu zbog nemara roditelja, roditelji podliježu zakonski predviđenim sankcijama.

Važno je naglasiti da roditelji imaju pravo da upišu svoje dijete u školu u bilo kojem dijelu Bosne i Hercegovine, posebno u slučajevima u kojima su u pitanju roditelji i djeca-povratnici.

Svjedočanstva ili diplome koje izdaje škola biće priznate u cijeloj Bosni i Hercegovini. I nastavnik koji je kvalificiran da predaje u bilo ko-

jem dijelu Bosne i Hercegovine, kvalificiran je da predaje na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine.

Obrazovanje igra ključnu ulogu u razvoju civiliziranog i humanog društva. Škole moraju unapređivati poštivanje ljudskih prava i poštivanje vjerskih uvjerenja. Tri poznata jezika konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine se moraju jednako poštovati u svim školama a učenici pri usmenom ili pismenom izražavanju imaju pravo da koriste bilo koji od ovih jezika.

Škola svoje učenike podučava pismima koja su u standardnoj upotrebi u Bosni i Hercegovini. Vjerska sloboda, tolerancija i dijalog će se njegovati u obrazovanju. Škola koja se finansira javnim sredstvima neće izlagati slike ili na neki drugi način namjerno izlagati učenike dok su u školi uvjerenjima bilo koje određene religije na način koji bi opravdano mogao uvrijediti te učenike ili njihove roditelje.

OBAVEZA ŠKOLE PREMA UČENICIMA, RODITELJIMA I ZAPOSLENICIMA

Škola podučava svoje učenike i redovno vrši nadzor njihovog obrazovnog napretka kako bi osigurala da učenici dobiju obrazovanje koje odgovara njihovim potrebama i mogućnostima.

Škola treba da:

1. unapređuje ljubav za učenjem;
2. poštuje i podržava svakog učenika i njihovu kulturu, jezik i religiju te
3. da garantira sigurnost učenika tako da ne postoji bilo kakav oblik zastrašivanja ili maltretiranja.

Nastavnik ili druga osoba zaposlena u školi ne može fizički kažnjavati učenika i postupati prema učeniku na bilo kakav drugi ponižavajući ili degradirajući način. Škola ne vrši diskriminaciju kada je u pitanju pristup djece školi ili njihovo učešće u programu škole na osnovu rase, boje, spola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, rođenja ili statusa.

Škola mora promovirati:

1. jednake šanse za sve svoje učenike i zaposlene te
2. poštivanje različitosti među svojim učenicima, nastavnicima i ostalim zaposlenima.

Škola treba poštovati slobodu nastavnika da izvode nastavu na način koji oni smatraju odgovarajućim pri ostvarivanju visokih profesionalnih standarda.

KAKO POBOLJŠATI ŠKOLU?

Važno je naglasiti da su roditelji u prilici da slobodno biraju svoj "roditeljski stil" i da samostalno odlučuju o načinu odgajanja svoje djece. To nije slučaj sa nastavnicima. Njihova sloboda izbora je ograničena: nastavnici su članovi jedne organizacije čije norme, pravila, obaveze, zabrane i sam opis posla strogo određuju njihov odnos sa učenicima i način na koji će ih podučavati.

Ukoliko želimo da učenicima omogućimo slobodu u školama prvo bi trebalo da oslobodimo nastavnika. Poznato je da nastavnici nisu slobodni, kao ni učenici, jer su i oni pod kontrolom i direkcijama moći i autoriteta; njihova prava se često ne poštuju; nije im data šansa da učestvuju u donošenju odluka; njihovi pretpostavljeni ih često ne slušaju sa simpatijom i razumijevanjem; rade u atmosferi u kojoj vladaju vrednovanje, prosuđivanje i strah.

Nastavnik mora izlaziti u susret potrebama učenika, čak i onda kada njihove vlastite potrebe nisu zadovoljene. Nastavnici moraju zadovoljiti vlastite potrebe da bi uopće bili raspoloženi da misle o potrebama učenika i njihovom zadovoljenju.

Nastavnici bi trebali dublje razumjeti prirodu institucije koja se zove "škola" i njene karakteristike koje im otežavaju uspješno funkcioniranje. Nijedna škola nije ista, ali skoro su sve škole organizirane po hijerarhijskom principu: nastavnici su u podređenom položaju u odnosu na direktora i pomoćnika direktora.

Većina škola je organizirana po drevnom modelu vojne organizacije. Poznati principi vojnog modela su jedinstvo komande, široko rasprostranjena kontrola, hijerarhija moći i autoriteta, direktiva koja dolazi sa vrha, neophodnost poštovanja autoriteta (pokornost), kažnjavanja zbog kršenja pravila itd.

Laž je da su naše škole demokratske institucije, većina škola to nije i niko nije svjesniji ovoga nego nastavnici. U školama se konflikti rješavaju upotrebom sile, moći i autoriteta.

U našim školama nastavnik mora sprovesti odluke, ali rijetko učestvuje u procesu odlučivanja. To pravo je uglavnom rezervirano za direktore škola. Na sastancima odjeljenskih i nastavničkih vijeća škole razmjenjuju se informacije, diskutuje se i druži, ali direktori ne dozvoljavaju da se donose odluke.

Pravila i obaveze u školama utvrđuju isključivo direktori. Naše škole su ogorčeni protivnici promjena. Naši političari nisu dorasli da sprovedu potrebne reforme. Većinom škola upravlja se kao što se to činilo prije sto godina, sa iznemoglim, starim direktorima, na funkcijama od prije deset godina (vjerovatno do smrti).

Škole učenicima određuju koja ponašanja su ispravna i koja uvjerenja su prihvatljiva. Većina škola daje malo slobode za drugačije i različite načine podučavanja i učenja ili drugačije životne stilove. Također, većina njih vrši nasilje nad našom djecom ukoliko ne odgovaraju propisanom kalupu.

Važno je naglasiti da učenici okrivljuju nastavnike, nastavnici direktore, direktori ministre ili obrnuto. Ministri nisu sposobni da izvrše edukaciju direktora, a direktori smatraju da im život zagorčavaju nastavnici koji znaju više od njih. Naši nastavnici uvijek krivicu svaljuju na svaku novu generaciju učenika. Roditelje optužuje "ko god stigne", što su uništili svoju djecu prije nego što su ih poslali u školu.

Nastavnici su "na prvoj liniji". Oni imaju najviše mogućnosti i potencijala da utječu na učenike, bilo pozitivno bilo negativno. Nastavnik nije na dnu školske hijerarhijske ljestvice. Nastavnici su na njenom vrhu. Sve počinje i završava se sa nastavnicima. Obrazovanje je učionica nastavnika i odnos nastavnika sa učenicima. Obrazovanje nisu zgrade, programi, oprema, administracija, sistemi, nastavni planovi, udžbenici i učila, budžet i drugo. Obrazovanje su naši nastavnici.

Kada bi naši nastavnici prihvatili svoje uloge, kada bi shvatili njenu vrijednost, branili njen integritet i štitili je od "srozavanja", mnogo više njih bi ponosno koračalo kroz hodnike svojih škola, osjećajući se kao profesionalci.

Nastavnici su poznati po svojoj plašljivošću kada komuniciraju sa autoritetima. Plaše se suprotstaviti osobama koje drže vlast u svojim rukama. Direktori škola i ministri ne samo da

posjeduju moć, već je, po tradiciji, i koriste. Oni su potvrdili da mogu nastavniku da poklone ili uskrate zaposlenje, da povećaju ili smanje plaću, mogu da nastavniku oduzmu stalno radno mjesto. Nastavnici se moraju suprotstavljati svojim šefovima, pa će ih oni više cijeniti i uvažavati.

Naši direktori moraju shvatiti ako žele "potčinjene" nastavnike cijena toga je loš kvalitet njihovog rada u odjeljenju. Direktori moraju da žele nastavnike koji će glasno reći ono što misle, koji će im ukazati na ono što nije dobro. Uspjeh jednog direktora zavisi od uspjeha njegovih nastavnika. Zato direktori ne mogu dopustiti da u njihovim školama rade loši nastavnici.

Poučavanje učenika zahtijeva veliku edukaciju naših nastavnika, direktora i ministara. Ukoliko nastavimo sa starim navikama, Bosna i Hercegovina će biti zemlja invalida (u mozgovima mladih).

m

Literatura

1. Bogićević Vojislav, *Pismenost u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Sarajevo, 1983. godine.
2. Bojić Mehmedalija, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo, 2001. godine.
3. Ćurić Hajrudin, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Sarajevo, 1983. godine.
4. Gordon Thomas, *Kako biti uspješan nastavnik*, Beograd, 1998. godine.
5. Hadžiosmanović Lamija, *Biblioteka u Bosni i Hercegovini (1878.-1918. godine)*, Sarajevo, 1980. godine.
6. Imamović Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, 1998. godine.
7. Kruševac Todor, *Bosanskohercegovački listovi u XIX veku*, Sarajevo, 1978. godine.
8. Kyriakon Chris, *Temeljna nastavna umijeća*, (metodički priručnik za uspješno poučavanje i učenje), Oxford, 1991. godine.
9. Nacrt, Okvirni zakon o principima osnovnog i srednjeg obrazovanja u Bosni i Hercegovini, (Nacrt koji je izradilo Vijeće Evrope zajedno sa OHR-om u konsultacijama sa domaćim i međunarodnim predstavnicima).
10. Slatina Mujo, *Nastavni metod*, (Prilog pedagoškoj moći suđenja), Sarajevo, 1998. godine.
11. Slatina Mujo, *Rad s ljudima*, (Umijeća upravljanja, rukovođenja i vođenja), Sarajevo.
12. Vukasović Ante, *Pedagogija*, Zagreb, 1998. godine.

موجز

كيف تطور المدرسة والتعليم في البوسنة والهرسك

سمايو خليلوفيتش

كانت البوسنة والهرسك منذ القدم مكانا تتقاطع فيه المصالح المختلفة، ونقطة التقاء لتأثيرات متنوعة. ولقد انعكس هذا على مر العصور على التعليم والأدب والفنون وغيرها من مجالات المعرفة والثقافة في البوسنة والهرسك. أما ازدهار التعليم عندنا فقد بدأ مع قدوم العثمانيين إلى هذه البلاد، فبدأ تعليم "الكتاب والقلم".

ومنذ بداية البشرية، كان للتعليم الدور الرئيسي في تطوير المجتمع المتحضر والإنساني. ويجب على مديري المدارس والوزراء عندنا أن يدركوا بأن التعليم ليس المباني والمناهج والأدوات، وهو أيضا ليس الإدارة والنظم والبرامج التعليمية والكتب ووسائل الإيضاح والميزانيات الخ.

إن التعليم هو المعلمون أنفسهم، وإن مفتاح التعليم عندنا موجود في أيديهم. وإن نجاح المجتمع لا يعتمد على المديرين والوزراء، بل هو مرهون بالمعلمين والمدرسين. وإن تعليم التلاميذ يتطلب تعليما كثيرا لوزرائنا ومديرينا وموظفينا، وقبل كل شيء تعليم معلمينا.

Summary

SOME WAYS TO IMPROVE A QUALITY OF SCHOOLS AND EDUCATION IN BOSNIA-HERZEGOVINA

Smajo Halilovic

Bosnia-Herzegovina has always been on the crossroads of different interest spheres and different influences. This has reflected in its literacy, literature, art, etc. Our education started flourishing with the arrival of the Ottomans. They initiated the education in "the book and the pen".